

Toby Vos, leven en werk
vanavond, Salto Amsterdam 1,
20.00 uur

VOLGENS de maker is ze een combinatie van Annie M.G. Schmidt en Fiep Westendorp. Renate Rubinstein vond haar werk zo goed dat ze haar bij *Avenue* aanpreef. En Loe de Jong schreef haar een briefje over haar geïllustreerde dagboeken, die bij het NIOD zijn ondergebracht: 'U kunt er van overtuigd zijn dat deze dagboeken voor het historisch onderzoek naar de jaren der Duitse bezetting van de grootste betekenis zullen zijn.'

Hoewel ze haar verhalen in *Avenue*, *Hollands Maandblad*, *Maatstaf* en het Vlaamse tijdschrift *Penelope* publiceerde en met haar illustraties in talloze kinder- en schoolboeken stond, bleef ze voor het publiek haast onopgemerkt. Ikon radioprogrammamaker David de Jongh maakte voor Salto een televisiedocumentaire, waarmee hij de Amsterdamse schrijfster en tekenares Toby Vos (1918) aan de vergetelheid ontrukte. De documentaire duurt twee uur.

"Nee, korter kon écht niet," zegt De Jongh. "Ik had vijftien uur materiaal en als ik een film van een half uur of drie kwartier had gemaakt, was het een heel ander verhaal geworden. Bovendien bood Salto de mogelijkheid van de gemiddelde Hilversumse lengte af te wijken."

Wie de tijd heeft zal na twee uur kijken niet teleurgesteld zijn. Honderden tekeningen en illustraties kleuren het portret van Vos, die zelf een vat vol plezierig vertelde anekdotes blijkt. Dat ze onbekend is gebleven, wijt De Jongh aan 'een gebrek aan pr en een lage geldingsdrang'. Volgens De Jongh onderschat ze zichzelf en is ze te bescheiden van aard om naar buiten te treden. Waarom ze zich dan toch liet filmen? "Misschien omdat ik in de verte familie van haar ben. Ze is een nicht van mijn oma. Vier jaar lang heb ik haar voorzichtig gevraagd of ze iets voelde voor een documentaire. Die vraag heb ik elk half jaar herhaald tot ze uiteindelijk toestemde. Vanaf 1998 ben ik aan het filmen. Haar gedwongen verhuizing vanwege een huurgeschil uit de Van Eeghenstraat naar de Bijlmer is de rode draad in het verhaal geworden."

De documentaire *Toby Vos, leven en*

Toby Vos

Annie M.G. en Fiep Westendorp in één

werk beantwoordt aan de naam. Vanaf haar prille jeugd neemt De Jongh haar leven met haar door. "Radio met een plaatje ja, maar wel mooi om te zien." De talloze krijt- en potloodtekeningen in kleur alleen al maken de film de moeite waard. Dat de beelden niet altijd perfect zijn, het verhaal is opgenomen met een dv-camera, en het geluid soms te wensen over laat, doen nauwelijks afbreuk aan de documentaire. Als Vos vertelt over haar schooltijd op de meisjes-HBS in Amsterdam-Zuid, komt haar bescheidenheid aan de oppervlakte. "Ik vond al die andere meisjes deftig en duur om te zien. Ik durfde niet met ze om te gaan. Ik voelde mezelf zo armoedig. Ik kreeg van een meisje in de bank naast me een zuurtje aangeboden. Ik was er zo verlegen mee dat ik het afsloeg en zei: 'Eet het zelf maar op.'"

Maar ze was ook een lastig kind,

dat door haar moeder het liefst naar een tuchtschool was gestuurd. En ze laat zich door de interviewer niet zomaar alles vragen. Als hij aan de hand van oude foto's jeugdvrienden met haar doorneemt en volhardend wil weten of ze met een jongen waar ze zeer op gesteld was ook had 'gevreëen', zegt ze scherp: "Wat een rare vraag. Zoiets vraag je niet!" Ondanks haar ingetogen aard, blijkt ze wel degelijk geniale trekjes in haar eigen werk te zien. Als ze naar tekeningen van zichzelf kijkt zegt ze: "Ik bekijk dit of iemand anders het gemaakt heeft. Zo mooi vind ik het." Dat ze kon schrijven blijkt uit een citaat uit *Het boek der liefde* uit 1944: 'Ach, wij vrouwen! Hoe jubelt onze pen onder het beschrijven der eindeloze mogelijkheden der liefde! Was daar niet onze zo zeer door mannen gewaardeerde vrouwelijke schroom, hoe zou, door vrouwen-

hand geschreven, de meest gewaagde pornografie de wereld op haar grondvesten doen schudden!"

Toby Vos was tijdens de Tweede Wereldoorlog koerierster voor de *Parool*-groep, waarvoor ze ook tientallen persoonsbewijzen vervalste. In de documentaire vertelt ze dat ze als naïef meisje van vijftien in 1933 een foto in de krant zag van een hakenkruis. Ze wist niet wat het was, maar vond het zó'n mooi figuur dat ze er een speldje van maakte. Een vriendinnetje op school vroeg of ze er ook een voor haar wilde maken. In de lach schietend: "Op het laatst liep de hele klas met een hakenkruis rond."

Omdat ze slecht sliep bezocht ze ooit een psychiater. "Hij vroeg me of ik een seksueel bevredigend leven had. Ik had op dat moment geen vriend en ging met niemand naar bed maar dacht: Dat vertel ik hem niet, want dan zegt hij dat het daardoor komt."

De Jongh vraagt tegen het eind of ze in al die jaren is veranderd. Haar ontnuchterende antwoord: "Heb je wel eens gemerkt dat iemand is veranderd (...) De mens is niet kapot te krijgen, maar ook niet te verbeteren."

PAUL VAN LIEMPT